

**Research Article**

# Semiotics of the Political Idea of Ayatullāh Namr<sup>1</sup>

Hadi Ajili<sup>1</sup>

Mohammad Reza Ghaedi<sup>2</sup>

Jaber Ghasemi<sup>3</sup>

1. Assistant Professor, International Relations, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran.  
hadiajili@yahoo.com

2. Assistant Professor, Department of Political Science, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Shiraz, Iran (**Corresponding Author**). ghaedi1352@gmail.com

3. Assistant Professor, Department of Political Science, Bushehr Branch, Payame Noor University, Bushehr, Iran. ghasemi.j2008@yahoo.com

## Abstract

The purpose of the present study is to recognize and explain the symbols and doctrines stated by Shaykh Namr to combat against the ruling system in Saudi Arabia. The method of study is descriptive analysis and the research results show that “justice-seeking”, “anti-authoritarianism”, “political and religious authority (Marja’iyat)”, “uprising and combat”, and “rule of law” are six main symbols in the writings and speeches of Shaykh Namr. By raising these six symbols, he has recognized them as essential to bring transformation and reform in the political structure of Saudi Arabia and establish a government based on equality and brotherhood.

**Keywords:** Shaykh Namr, Justice-Seeking, Liberalism, Saudi Arabia, Combatant Clergy, Shi’ite Clergy.

---

1. The present research is extracted from a research plan conducted by the financial support of the fund to back up researchers and technicians.

**Received:** 2020/05/18; **Accepted:** 2020/08/17

\* Copyright © the authors

\*\* <http://sm.psas.ir/>



## نشانه‌شناسی اندیشه سیاسی آیت‌الله نمر<sup>۱</sup>

هادی آجیلی<sup>۱</sup>

محمدرضا قاضی<sup>۲</sup>

جابر قاسمی<sup>۳</sup>

۱. استادیار، روابط بین‌الملل، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. hadiajili@yahoo.com

۲. استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران (نویسنده مسئول).

ghaedi1352@gmail.com

۳. استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد بوشهر، دانشگاه پیام نور، بوشهر، ایران. ghasemi.j2008@yahoo.com

### چکیده

هدف پژوهش حاضر شناخت و تبیین نشانه‌ها و آموزه‌هایی می‌باشد که شیخ نمر برای مبارزه با نظام حاکم در عربستان بیان کرده است. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی بوده و یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که «عدالت‌طلبی»، «استبدادستیزی»، «آزادی‌خواهی»، «مرجعیت سیاسی و مذهبی»، «قیام و مبارزه» و «حاکمیت قانون»، شش نشانه اصلی در مکتوبات و سخنرانی‌های شیخ نمر است. او با طرح این شش نشانه، کاربست آنان را برای دگرگونی و اصلاح ساختار سیاسی در عربستان و طرح نظامی مبتنی بر برابری و برادری لازم می‌داند.

**واژه‌های کلیدی:** شیخ نمر، عدالت‌طلبی، آزادی‌خواهی، عربستان، روحانیون مبارز، روحانیت شیعه.

---

۱ این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی است که با حمایت مالی صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران انجام شده است.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۲/۲۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۵/۲۷

## ۱. مقدمه

قیام‌های مردمی جهان اسلام که از اواخر سال ۲۰۱۰ میلادی و با خودسوزی «محمد بوعزیزی» دست‌فروش تونس شروع شد، به سرعت کشورهای مختلف خاورمیانه و شمال آفریقا را فراگرفت و اعتراضات گسترده‌ای علیه نظام‌های استبدادی پدید آمد. این قیام‌ها در برخی کشورها مانند مصر، لیبی و تونس موجب تغییر نظام حاکم شد، ولی در کشورهای حاشیه خلیج فارس مانند بحرین و عربستان با سرکوب شدید و مشت آهنین حکومت مواجه گردید. اعتراض‌های مردمی در عربستان و بحرین برخلاف دیگر کشورها دارای ویژگی متمایزی بود که روحانیت شیعه نقش مرجع را ایفا کرد و به همین دلیل، رهبران این اعتراض‌ها متحمل سختی‌های شدیدی شدند و شیخ نمر باقرالنمر، از پیشروان جنبش مردمی علیه نظام عربستان، پس از بازداشت و شکنجه‌های فراوان به شهادت رسید.

شیخ نمر که سالیان طولانی در مکتب تشیع پرورش یافته بود، نشانه‌های سیاسی این مکتب را در راستای تقویت جنبش مردم عربستان مطرح و راهی برای مبارزه آنان ترسیم کرد.

در این پژوهش با تشریح دیدگاه‌های آیت‌الله نمر، شش مولفه و نشانه اصلی در گفتمان ایشان توصیف و تحلیل شده و به پرسش‌های زیر پاسخ داده می‌شود:

(۱) نشانه‌های اندیشه سیاسی شیخ نمر کدام است؟

(۲) شیخ نمر با بیان این نشانه‌ها، چه راهی برای مبارزه با نظام موجود در عربستان ترسیم کرده است؟ در واقع، پژوهش حاضر بنا به اهمیت و جایگاه فکری و عملی آیت‌الله نمر در مبارزات مردم و به خصوص شیعیان عربستان علیه نظام حاکم، درصدد شناخت نظام نشانه‌شناسی این روحانی معترض عربستانی است. به این معنا که تاثیر مکتب فکری تشیع و آموزه‌های آن بر رویکرد معنایی شیخ نمر را تحلیل کرده و نشان دهد که ایشان در بیان این نشانه‌ها، از کدام استعاره‌ها و الگوها تاثیر پذیرفته و هر نشانه را چگونه صورت‌بندی و مطرح کرده است؟

پیش از تحلیل اندیشه‌های شیخ نمر، روش و نظریه تحقیق به طور مختصر بررسی خواهد شد تا مفهوم نشانه و نشانه‌شناسی درک شود.

نشانه‌شناسی را معادل Semiotics و گاهی Semiotics بدون s یا Semiology به کار می‌برند. هرچند میان این دو اصطلاح تفاوت‌های جزئی به چشم می‌خورد، ولی ما این دو را یکی در نظر می‌گیریم. گاهی هم آن را «نظریه نشانه‌ها» نامیده‌اند. عرب‌ها معمولاً از معادل‌های «علم العلامات»، «العلامات»،

«السیمیولوجیا» و «السیمیوپتیکا» استفاده می‌کنند (قائم‌نیا، ۱۳۸۵: ص ۴). به این معنا، نشانه‌شناسی علمی است که هدف خود را شناخت و تحلیل نشانه‌ها و نمادها چه آنها که به صورت زبان گفتاری یا نوشتاری درآمده‌اند و چه آنهایی که صورت‌های غیر زبانی دارند، اعم از نشانه‌های فیزیولوژیک، بیولوژیک، نظام‌های معنایی، نظام‌های ارزشی، نمادهای نمادین، جهان‌بینی‌های گوناگون و حتی همه اشکال حرکتی، حالتی، موقعیتی خودآگاه یا ناخودآگاه، تاکتیکی، استراتژیک، فکر شده یا نشده و... اعلام می‌کند» (فکوهی، ۱۳۸۳: ص ۳۰۰-۲۹۹). هدف نشانه‌شناسی رمزگشایی از محتوای نظام‌های نشانه‌شناختی و جستجوی سطح معنایی ثابت و کلی‌تر در آن است (تاجیک، ۱۳۸۹: ص ۱۲) و مهم‌ترین کاربرد نشانه‌شناسی تفسیر «متون» سیاسی اعم از مقالات و روزنامه‌ها، گزارش‌های خبری و سخنرانی‌های سیاست‌مداران و کتب و غیره به جای روش عمدتاً کمی و اثبات‌گرایانه تحلیل محتوا است (سید امامی، ۱۳۹۰: ص ۶۱-۶۰).

## ۲. مروری بر زندگی و شخصیت شیخ نمر باقر النمر

آیت‌الله شیخ نمر باقر النمر در سال ۱۳۷۹ هجری قمری در منطقه العوامیه یکی از شهرهای استان القطیف در منطقه الشرقیه عربستان چشم به جهان گشود. او به یک خانواده والامقام در منطقه منتسب است که در آن روحانیون مشهوری همچون آیت‌الله شیخ محمد بن ناصر آل نمر پرورش یافته‌اند. آیت‌الله نمر، تحصیلات مقدماتی خود را در شهر العوامیه به پایان رساند و در سال ۱۴۰۰ هجری قمری مصادف با ۱۹۸۹ میلادی، برای آشنایی نزدیک‌تر با انقلاب اسلامی و تحصیلات حوزوی ابتدا به ایران مهاجرت کرد تا در حوزه علمیه حضرت قائم (عج) تهران حضور پیدا کند که در همان سال توسط آیت‌الله سید محمدتقی مدرسی تأسیس شده بود. شیخ نمر پس از ۱۰ سال تحصیل در حوزه علمیه حضرت قائم (عج)، عازم سوریه شد و در حوزه علمیه حضرت زینب (ع) برای ادامه تحصیلات حوزوی و علوم دینی حضور پیدا کرد و در محضر اساتید این حوزه به تحصیل پرداخت. او سال‌ها اداره حوزه علمیه حضرت قائم (عج) در تهران و سوریه را بر عهده داشت و تلاش بسیاری برای توسعه و پیشرفت این مراکز انجام داد. پس از بازگشت به عربستان مرکز مذهبی الإمام القائم (عج) را در العوامیه تأسیس کرد که در واقع سنگ بنای مرکز اسلامی در سال ۱۴۲۲ هجری قمری مصادف با ۲۰۱۱ میلادی بود (ایسنا، ۱۳۹۴).

شیخ نمر فعالیت‌ها و طرح‌های زیادی داشت که بر صحنه داخلی عربستان و منطقه خاورمیانه تاثیر

بسیاری گذاشت و پیامدهای برخی از آنها از نظر دینی، فکری، اجتماعی و سیاسی بسیار چشمگیر بوده است. او در سال ۲۰۱۱ میلادی پس از سقوط نظام‌های حاکم در تونس و مصر و با آغاز انقلاب مردم بحرین، ممنوعیت رسمی اعمال شده از ماه اوت سال ۲۰۰۸ میلادی از سوی مقامات سعودی در مورد ایراد سخنرانی و تدریس را درهم شکست و از قیام‌های مردمی سود جست و سخنرانی‌های خود را با بیان مفهوم آزادی سیاسی با محوریت تغییر سیاسی آغاز کرد. حوادث اکتبر ۲۰۱۱ میلادی که به حوادث العوامیه شهرت یافت، فرصت مناسبی به آیت‌الله نمر داد تا به صراحت با سیاست تبعیض‌آمیز ریاض و سرکوب آزادی بیان و انحصار ثروت و قدرت در دست خاندان حاکم در عربستان مخالفت کند. در پی تشدید اعتراض‌ها به نظام حاکم در عربستان، شیخ نمر توسط نیروهای آل سعود بازداشت شد و پس از محاکمه و تحمل چند سال حبس در ۱۲ دی ۱۳۹۴ اعدام شد.

### ۳. نشانه‌های اندیشه سیاسی شیخ نمر

نارضایتی‌های شیعیان عربستان که آنان را به سوی اعتراض به حاکمیت نظام موجود سوق داده است، دلایل زیادی دارد که مهم‌ترین آنها عبارتند از: ظلم و بی‌عدالتی نظام حاکم، نابرابری‌ها و برخوردهای بعضاً نژادپرستانه حکام سعودی و فقهای وهابی، تبعیض‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، توزیع ناعادلانه منابع اقتصادی و فرصت‌های سیاسی، انحصارطلبی حاکمان سعودی در واگذاری مشاغل مهم و کلیدی به خاندان خویش، سرخوردگی شیعیان به خاطر عدم تخصیص بودجه‌های عمرانی و حضور در مدیریت استانی، حس انزوای سیاسی و منطقه‌ای با حذف و طرد مذهبی، محدودیت و مشکلات زیاد در برگزاری مراسم و تجمعات مذهبی، نارضایتی شیعیان از دستگاه و نظام قضایی عربستان که فقه حنبلی بر آن حاکم است، عدم انتصاب شیعیان در بخش‌های آموزشی و بهداشتی، توسعه نیافتگی منطقه‌ای و محرومیت‌های نهادی و اختلافات ریشه‌ای در باورهای دینی و مذهبی که به سایر حوزه‌ها تسری می‌یابد (Teitelbaum, 2011).

آیت‌الله نمر هم به عنوان یکی از روحانیون معترض شیعه در عربستان، این محرومیت‌ها و تبعیض‌ها را پیامد تداوم سیستمی می‌داند که انحصارطلبی و استبداد موروثی، وجه بارز آن بوده و اعتراض‌های مردمی در منطقه و جهان اسلام، فرصت مناسبی برای طرح مطالبات شیعیان و مردم عربستان فراهم کرده است. سیری در گفتارها و مکتوبات آیت‌الله نمر، گویای آن می‌باشد که این روحانی معترض از نظام نشانه‌شناسی مشخصی برای بیان خواسته‌های شیعیان و معترضان سود می‌برد و اهم آنها عبارتند از:

عدالت‌طلبی، آزادی‌خواهی، استبدادستیزی، ولایت مذهبی و سیاسی (شورای علما)، حاکمیت قانون و قیام و مبارزه.

### ۳-۱. عدالت‌طلبی

عدالت در لغت به معنای داد کردن، دادگر بودن، انصاف داشتن، دادگری است (معین، ۱۳۶۲: ج ۲، ص ۲۲۷۹). عدالت از استعاره‌های کلیدی تشیع بوده و مجتهدان این مکتب نیز با تاکید بر جایگاه عدالت در امامت معصوم، تعریفی از آن در حوزه اجتماعی و سیاسی ارائه داده‌اند که اگرچه از دید آنها نمی‌توانست جایگزین نظام آرمانی تشیع، که مبتنی بر حکومت و ریاست توأمان دنیوی و معنوی و آرمانی امام است، بشود، اما می‌تواند حقوق مردم را پاس داشته و به نمونه آرمانی نزدیک‌تر باشد. عدالت در نگرش امام اول شیعیان، چنان مهم است که می‌فرمایند: «ثَبَّتُ الدُّوْلَ بِإِقَامَةِ سُنَنِ الْعَدْلِ»، «پایداری دولت‌ها با برپایی سنت‌های عادلانه است». عدالت‌طلبی به‌مثابه یکی از نشانه‌های اصلی گفتمان شیعه در خیزش شیعیان عربستان و به ویژه در افکار و مواضع شیخ نمر، جایگاهی مهم دارد و به شش وجه تقسیم می‌شود:

یک: عدالت، قسط و آزادی در انتخاب عقیده، اجرای عملی آن، پیروی از اندیشه‌ها و رویکردهایش، و سخن گفتن از آن (عدالت و آزادی اعتقادی و فکری).

دو: عدالت، قسط و آزادی در انتخاب حرفه و پیشرفت شغلی در همه دستگاه‌ها و نهادهای دولتی، حتی عالی‌ترین‌هایشان (عدالت و آزادی شغلی).

سه: عدالت، قسط و آزادی در بهره‌گیری و برخورداری از ثروت‌هایی که خداوند به این سرزمین مبارک عطاء کرده است (عدالت و آزادی اقتصادی).

چهار: عدالت، قسط و آزادی در نگرش‌ها، نظریه‌ها، مواضع و مشارکت سیاسی (عدالت و آزادی سیاسی).

پنج: عدالت، قسط و آزادی در مسائل اجتماعی و شخصی (عدالت و آزادی اجتماعی).

شش: عدالت و قسط در احکام قضایی و کیفری (عدالت قضایی) (شیخ نمر، ۲۰۰۷م). شیخ نمر بر مبنای این مقدمات دینی، معتقد است که دو مسئولیت مهم که حاکم باید به آن‌ها کمر بندد برپایی حکومت عدل و قسط است. چرا که: «عدل یعنی نابودی جور از جانب حاکم و قسط یعنی نابودی ظلم مردم به یکدیگر». با برپایی حکومت عدل و قسط، انسان از همه حقوقش برخوردار می‌شود و در همه ابعاد

معیشتی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، اعتقادی، شخصی و غیره کریمانه خواهد زیست. آیت‌الله نمر، نقش امرکنندگان به عدالت در جامعه را بسیار حیاتی دانسته و آنها را پایه‌گذار حیات طیبه می‌داند. بنابراین، کسی که به عدالت امر کند و نهال عدالت را در اذهان مردم پرورش دهد، با تکامل انسان، باعث بسط امنیت، تحقق رفاه و حقوق، صلاح جامعه و حاکمیت حق و عبودیت خداوند می‌شود. این افراد که به عدالت امر می‌کنند، سازندگان ملت، مردمان و رهبران هستند و زندگی بشر را به سوی حیات طیبه رهنمون می‌کنند (شیخ نمر، ۱۴۲۵ق).

به عقیده شیخ نمر، زمانی که فرصت‌های برابر در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و... وجود داشته باشد، برقراری عدالت کارآمدتر است. بنابراین، مناسب‌ترین مسئولیت‌ها باید به کارآمدترین افراد سپرده شود (شیخ نمر، ۲۰۱۴م/د).

این بُعد از عدالت در اندیشه شیخ نمر به بحث ضمان (تأمین) اجتماعی افراد و برابری فرصت‌ها در جامعه نظر دارد. تأمین اجتماعی، به مفهوم تعهد و مسئولیت اجتماعی برای ایجاد اطمینان و دلگرمی است. یکی از دلایل تشکیل حکومت در جامعه نیز تأمین امنیت عمومی و رفاه نسبی مردم در تمام ابعاد زندگی می‌باشد. همچنین اگر در جامعه‌ای تساوی در برابر قوانین وجود داشته باشد و جایی برای تبعیض و دوگانگی باقی نماند و همه قشرهای جامعه به حقوق خود برسند، بی‌گمان محیط امنی به وجود می‌آید که در آن استعدادها به شکوفایی می‌رسد و جامعه در مسیر سازندگی قرار می‌گیرد.

شیخ نمر حامی برقراری عدالت برای همه مردم عربستان از جمله شیعیان بود و خواستار پایان دادن به سرکوب و خشونت‌های دولتی شد و از دولت عربستان سعودی خواست تا حقوق برابر را به طور کامل به همه سنی‌ها و شیعیان اعطاء کند. او نماد دعوت عربستان سعودی برای آزادی بود و حتی پس از اعدامش همچنان الگو و نمادِ قدرتمندی از مبارزه برای عدالت اجتماعی و مقاومت صلح‌آمیز علیه خشونت و بی‌عدالتی در عربستان سعودی است (Adhrb, 2017).

### ۳-۲. استبدادستیزی

استبداد، واژه‌ای عربی از ریشه «بَدَدَ» بوده و به معنای «کاری را بدون دخالت کسی انجام دادن و بدون توجه به دیدگاه دیگران به تصمیم و نظر خود عمل کردن» است (ابن منظور؛ به نقل از: سجادی، ۱۳۸۳). شیخ نمر به صراحت با حکومت‌های موروثی و استبدادی مخالف بود و اعتقاد داشت که این رژیم‌ها

بی‌اعتناء به خواست مردم، کشور و منابش را مُلکِ مطلق خود می‌دانند و رأی و نظر مردم هیچ نقشی در تعیین حکام ندارد. به باور این روحانی معترض عربستانی، علت بیداری اسلامی این است که همه مستبدان در کشورهای عربی و اسلامی از جاده حیات و انسانیت منحرف شده‌اند، همراه با استکبار، رویکردی بی‌رحمانه و ناعادلانه در پیش گرفته و جنبش توده‌ها را نابود کرده‌اند، هویت اسلامی را برانداخته و با ظلم و ستم، دیکتاتوری و استبداد را در جهان عرب و اسلام شکل داده‌اند. اما بقای آنها بر ستون‌هایی چونان تارهای عنکبوت است (شیخ نمر، ۲۰۱۳ م/ب).

در نگرش شیخ نمر، حاکم ستمگر و مستبد نه مشروعیت دینی دارد و نه مشروعیت مردمی. نظام آل خلیفه در بحرین هم نمونه‌ای از این حاکمیت است. حق مردم بحرین است که حاکمان خود را نمی‌خواهند. آل خلیفه را نمی‌خواهند، زیرا حاکمان آل خلیفه حقوق مردم را نقض می‌کنند، رهبران معترض را در زندان‌ها شکنجه می‌دهند و هیچ صلاحیتی برای ادامه حاکمیت ندارند. باید در عربستان هم به خواسته‌های مردم توجه شود و دامنه آزادی و کرامت و در نتیجه ثبات و امنیت گسترش یابد. در غیر این صورت وضع بدتر خواهد شد و شرایط از کنترل خارج می‌شود (شیخ نمر، ۲۰۱۴ م/ج). شیخ نمر خواسته معترضان در عربستان را نابودی ظلم و استبداد می‌داند و تاکید می‌کند که «ما می‌خواهیم حاکمان انتخابی باشند، می‌خواهیم فرزندانمان در امنیت و آرامش زندگی کنند و در عقیده و ایمانشان آزاد باشند. اگر حاکمان سعودی فکر می‌کنند که ما را می‌کشند، عقب‌نشینی نمی‌کنیم، ما به مبارزه و پایداری ادامه می‌دهیم و رژیم‌های استبدادی را سرنگون می‌کنیم (شیخ نمر، ۲۰۱۴ م/و).

لزوم برقراری حاکمان انتخاباتی از مهم‌ترین عوامل مبارزه با استبدادستیزی بوده و از نشانه‌های کلیدی در تفکر شیخ نمر است. او در یکی از سخنرانی‌های مشهورش، هیات حاکمه در عربستان را مستبد و طغیان‌گر خوانده و از ظلم آنها علیه مردم بحرین انتقاد می‌کند: «نظام حاکم در عربستان، نظامی طغیان‌گر است، چرا نظامیان آل سعود، مردم بحرین را می‌کشند، اگر راست می‌گویند برونند و فلسطین را از دست صهیونیست‌ها آزاد کنند. نه آنکه علیه نیم میلیون بحرینی اقدام کنند، مردمی که پاک بوده و با دست‌های خالی و سینه‌های برهنه به مبارزه می‌پردازند» (شیخ نمر، ۲۰۱۴ م/ج).

### ۳-۳. آزادی خواهی

آزادی در زبان عربی به معنای استقلال، اغاثه، اعتناق، حریه، حصانه و خیار است. مراد از آزادی در



جامع‌ترین معنا، وضعیت رهایی، گرفتار و دربند نبودن، مقهور کسی نبودن، تحت فشار نبودن و باری بر دوش نداشتن است (کولب و گولد، ۱۳۹۳: ص ۶). رویکرد شیخ نمر به نشانه آزادی، مبتنی بر فطرت انسان می‌باشد. به این معنا که، خداوند انسان را آزاد آفریده و همانا آزادی صفتی است که انسان را از دیگر مخلوقات متمایز می‌کند. او در نشانه‌شناسی آزادی‌خواهی، به الگوی اصلی خود امام حسین (ع) اشاره می‌کند و امام سوم شیعیان را مدرسه آزادی‌خواهی می‌نامد که باید از ایشان درس گرفت. چه آنکه امام حسین (ع)، برای شکستن سدّ استبداد و ردّ بی‌عدالتی، انقلاب و دستیابی به آزادی بود که از مدینه خروج کرد. شیخ نمر با نقل قول جمله معروف سید الشهداء که می‌فرماید: «اگر دین ندارید، لااقل آزاد باشید»، می‌نویسد: «این کلام امام حسین (ع) در همه آسمان‌ها و زمان‌ها و اعماق مکان‌ها طنین‌انداز شده تا سلطه طاغوت را رد کند. حال باید انتخاب کنید که بر کشتی آزادی امام حسین (ع) سوار شوید و طاغوت را در همه اشکال و اسامی آن رد کنید و از بندگی مال، شهرت، مقام، سلطه، قدرت، شهوات، خواسته‌های نفسانی، فخر و زینت‌ها رها شوید، زیرا آزادی از عبودیت اشیاء، بندگی خداوند یگانه قهار است (شیخ نمر، ۲۰۱۴م/ب).

از دیدگاه شیخ نمر، آزادی فکری، مبنای آزادی سیاسی است و مردم برای رسیدن به آزادی سیاسی، باید حق انتخاب حاکمان خود را داشته باشند (شیخ نمر، ۲۰۱۴م/ی). او با تأکید بر این امر که آزادی حق همه انسان‌ها است، خواستار ادای مطالبه مردم بوده و از رفتارهای حاکمان سعودی نسبت به شهروندان اعتراض می‌کند: «ما در عربستان خواستار عدالت، آزادی، کرامت و شأن زندگی هستیم. آزادی، حق است و انسان حقیقی در پی کرامت بوده و بازداشت افراد باید متوقف شود. چرا افراد در ایست‌های بازرسی و فرودگاه‌ها بازداشت می‌شوند؟ این کار غیرقابل قبول بوده و ظلم است، بی‌عدالتی می‌باشد. ما به مطالبه حقوق خود ادامه می‌دهیم و ارزش‌ها، کرامت و آزادی خود را به هیچ قیمتی قربانی نمی‌کنیم» (شیخ نمر، ۲۰۱۴م/ج).

این روحانی معترض عربستانی معتقد بود که نظام سیاسی، با الهام از اندیشه‌های سیاسی اسلام و براساس حقیقت و عدالت معتبر است و حکومت‌داری باید با آزادی و شورا و درک بینش جدید همراه باشد (شیخ نمر، ۲۰۱۴م/الف). به عقیده شیخ نمر، مهم‌ترین خواسته‌های معترضان و شیعیان در عربستان عبارتند از: حکمرانی براساس عدالت و آزادی: آزادی فکری و سیاسی، آزادی دستیابی به ثبات و امنیت و آزادی اندیشه در همه زمینه‌ها، زیرا حق همه مردم است که این آزادی‌ها در عربستان برقرار باشد. این آزادی‌ها ضامن رسیدن به عدالت است. انسان حق دارد که در بیان افکارش آزاد باشد، حق انتقاد دارد، این حق توسط قانون و مذهب تضمین شده و هر رژیم‌ی که حق آزادی فکری و سیاسی را از مردم سلب کند، نه

مشروعیتی دارد و نه عدالتی در این سیستم برقرار است. سال‌های زیادی است که علما، مردان و زنان شیعه در عربستان بازداشت شده‌اند و رژیم با سلب آزادی و عدالت هیچ مشروعیتی ندارد (شیخ نمر، ۲۰۱۴م/د).

شیخ نمر باقر النمر، آزادی را از ارکان حکومت اسلامی می‌داند و به طور مفصل به بحثی عقلی و شرعی در باب زندان و عدم مشروعیت زندانی کردن مردم می‌پردازد و بر آن است که زندانی کردن افراد در شرع، تنها در موارد معدود و انگشت‌شماری مجاز دانسته شده است، مانند زمانی که کسی مدیون است و از ادای دین خودداری می‌کند» (شیخ نمر، ۲۰۱۶م/الف).

### ۳-۴. ولایت سیاسی و مذهبی (سورای علما)

ولایت سیاسی و مذهبی از دیگر نشانه‌هایی است که در گفتمان سیاسی شیخ نمر مطرح می‌باشد. او، رشته استدلال در باب ضرورت و حقیقت ولایت علما و فقها را از اساس ضرورت هدایت بشر و رسالت انبیاء و اولیای الهی پی می‌گیرد و با اشاره به ختم نبوت و ضرورت تداوم هدایت و نقش امامت و رهبری امامان معصوم به ولایت فقها می‌رسد. شیخ نمر تأکید و توجه ویژه‌ای به مقوله امامت دارد و یکی از خواسته‌های او علاوه بر آزادی مذهب تشیع و رهایی آنان، متوجه کردن حاکمان به جایگاه امامت و امامان نزد شیعیان است. در این راستا او خواهان ساختن ضریح‌هایی برای امامان بقیع (علیهم السلام) در مدینه‌ی منوره به شکلی متناسب با منزلت والای آن‌ها و مشابه زیارتگاه‌ها و مراقد امامان مدفون در ایران و عراق می‌شود. آیت‌الله نمر، خطاب به حکومت عربستان می‌گوید: «دولت که پیش از این در برابر فشارهای گروه کوچکی از پیروان یک مذهب تسلیم شد و به آن‌ها اجازه داد بارگاه‌های پاک امامان شیعه را ویران کنند و زخمی عمیق بر دل همه دوستداران اهل بیت (ع) و نه فقط شیعیان نهاد، باید به جبران خطاها و اشتباهات گذشته، همه هزینه‌های این ساخت‌وسازها را بپذیرد. این زخم، در گذر روزها، ماه‌ها، سال‌ها و قرن‌ها، جز با بازسازی بهتر از گذشته این زیارتگاه‌ها التیام نمی‌یابد و این گروه کوچک و هابی تندرو نماینده باورهای مذهب اهل تسنن هم نیستند، تا چه رسد به مذاهب اسلامی دیگری که از نظر فکر و نگرش و رفتار با آن‌ها اختلاف دارند» (شیخ نمر، ۲۰۰۸م).

شیخ نمر در بیان نشانه ولایت‌پذیری، امام حسین (ع) را الگو قرار داده و امام سوم شیعیان را وارث پیام‌هایی از انبیاء می‌داند که همه آنها را می‌توان در کلمه «رهایی» خلاصه نمود. «أَنْ اَعْبَدُوا اللَّهَ وَاجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ»، «خدای یکتا را پرستید و از طاغوت اجتناب کنید» (نحل، ۳۶). رمز رهایی این است: «فَمَنْ

یکفر بالطاغوت ویؤمن بالله فقد استمسک بالعروة الوثقی لا انفصام لها»، «هر کس به طاغوت کفر ورزد و به خدا ایمان آورد، به یقین به دستاویزی استوار که آن را گسستن نیست، چنگ زده است» (بقره، ۲۵۶). هر کس که رهایی می‌خواهد، باید بر این سفینه نجاتی سوار شود که قواعد آن را انبیاء بنیان نهاده و امامان راهنمای آن بوده و شرایع آن را عالمان الهی نشر داده‌اند (شیخ نمر، ۲۰۰۷م). یکی دیگر از نمودهای ولایت باوری شیخ نمر را باید در این مطالبه اساسی او دید: صدور اجازه تشکیل شورای علمای شیعه با عنوان «شورای فقهای اهل بیت» که فقط افراد دارای درجه فقاہت (اجتہاد) امکان عضویت در آن را داشته باشند و مأموریتش جهت‌دهی، هدایت و پیشبرد همه مسائل و امور شیعیان و تلاش برای برطرف کردن نیازهای شرعی آن‌ها باشد. این شورا باید مستقل بوده و از مداخله‌های خارجی یا داخلی مصون باشد (شیخ نمر، ۲۰۰۷م).

### ۳-۵. حاکمیت قانون

وقتی حکومت مبتنی بر قانون وجود داشته باشد، بی‌شک زمینه‌های ثبات، سعادت و امنیت برای اقشار جامعه نیز فراهم بوده و البته قانون هنگامی ارزشمند است که به آن عمل شود. در واقع از مقوله‌های مهم مطرح شده در دین اسلام، بنیاد گذاشتن حکومت است. چرا که اجرای بسیاری از برنامه‌های اسلام جز در پرتو تشکیل حکومت اسلامی میسر نخواهد بود. برای تحقق احکام و اهداف خداوند در زمین و اجرای قوانین و حدود الهی، حکومت نه تنها لازم است، بلکه یکی از اهداف اساسی اسلام و حتی از ضروری‌ترین مقوله‌ها در این آئین توحیدی به شمار می‌رود (اشرفی و داودی، ۱۳۹۰: ص ۱۶).

شیخ نمر با تاسی از دین اسلام و مذهب تشیع و با وجود آنکه امور و شرایط موجود سیاسی را نابسامان و ظالمانه می‌بیند، همواره حفظ آرامش و نظم امور عمومی بر محور قانون و شرع را ضروری می‌بیند و همگان را به آن دعوت می‌کند: «با اینکه اندیشه شیعی اندیشه‌ای رافضی (پس‌زننده) است، یعنی بیداد و ستم و سرکوب را پس می‌زند، اما در عین حال بهترین همزیستی را با همه‌ی ادیان، مذاهب، نظام‌ها و جوامع دارد، چرا که در پی اصلاح‌گری، مسالمت و همدلی جمعی است، حتی اگر بیداد و ستم به بهای تضییع حقوقش تمام شود، زیرا این اندیشه آشوب و خشونت و جنگ‌طلبی و تنش را پس می‌زند» (نمر، ۲۰۰۷م). آیت‌الله نمر تضعیف دولت، حکومت و امنیت مردم را ناپسند می‌شمارد و در دادخواست خود به حکومت هم بر این امر تاکید می‌کند و می‌گوید: «ما خواهان هیچ چیزی که امنیت کشور یا مردم را تهدید کند یا ارکان دولت را سست یا کم‌دوام کند یا باعث تضعیف نهادهایش شود، نبوده‌ایم و نیستیم و

نخواهیم بود. همه آنچه که ما می‌خواهیم مواردی هستند که امنیت و ثبات را محقق می‌کنند، ارکان دولت را تثبیت و ماندگار می‌کنند و باعث تقویت نهادها می‌شوند...» (نمر، ۲۰۰۷م). شیخ النمر، پنج سازوکار را برای تشکیل و تثبیت حکومت قانون در عربستان ضروری می‌داند:

(۱) همه افرادی که در اعتراضات بازداشت شده‌اند، آزاد شوند.

(۲) حق برقراری تظاهرات مسالمت‌آمیز وجود داشته باشد تا معترضان بتوانند نظر و دیدگاه خویش در مخالفت با فساد سیاسی، اقتصادی و اداری و سوء استفاده از قدرت و موقعیت رسمی را با صدای رسا اعلام کنند.

(۳) ایجاد شرایط برای تشکل‌های دانشجویی، سازمان‌های غیردولتی، اتحادیه‌های کارگری، احزاب سیاسی و دیگر سازمان‌های اجتماعی مستقل. این نهادها باید بتوانند بر مسائل سیاسی عربستان نظارت کنند و از گروه‌های متعدد و متنوع تشکیل شود.

(۴) برگزاری انتخابات آزاد، عادلانه و واقعی، تشکیل مجلسی که بتواند قرارداد اجتماعی را تدوین و رابطه بین حاکمان و مردم را تنظیم کند. همه گروه‌ها و تشکل‌ها باید در مجلس انتخابی دارای سهمیه باشند.

(۵) حکومت، حق سوء استفاده از قدرت را ندارد و مجلس باید بر اجرای قوانین نظارت داشته باشد (شیخ نمر، ۲۰۱۳م/الف).

### ۳-۶. قیام و مبارزه

قیام و مبارزه ضد ظلم و جور از دیگر نشانه‌های بارز مکتب تشیع است که نماد آن امام حسین (ع) و حادثه کربلا می‌باشد. اساساً تاریخ تشیع گواهی بر این امر است که شیعیان ظلم و ستم را قبول نداشته و با وجود کم‌ترین مقدمات، در مقابل نظام‌های ظالمانه قیام کردند. شیخ نمر هم از روحانیون معترض شیعی بود که در محیط سیاسی و اجتماعی خویش در خط مقدم قیام و مبارزه قرار داشت و در این راه هم دیدگاه‌هایش را در قالب فتوا، بیانیه و رساله اعلام کرد و هم در حوزه عملی ثابت قدم و مشوق قیام و مبارزه بود. این روحانی در طول دوران حیاتش هیچ‌گاه از مسیر دشوار مبارزه با نظامی به غایت سرکوبگر و ظالم، هراسی به دل راه نداد و تنها به خدای خویش اتکاء داشت. او در جامعه‌ای که کسی جرأت انتقاد از آل سعود و دستگاه حکومتی را نداشت، بی‌پروا قدم در راه مبارزه نهاد و از اقدامات آنان به شدت انتقاد کرد. ایشان با اشاره به عدم امنیت در عربستان، از قیام و مبارزه ضد تبعیض و ظلم آل سعود سخن گفت و اعلام کرد که در این راه ترسی به دل راه نمی‌دهد: «من از روزی که به دنیا آمدم، حتی یک روز نیز در این کشور

احساس امنیت نداشته‌ام. ما به این کشور افتخار نمی‌کنیم. رژیمی که در این کشور مستقر است، به من ستم می‌کند، پول مرا می‌دزد و به نقض حقوق من افتخار می‌کند. اما من به راه خود ادامه می‌دهم. من به خدا توکل می‌کنم و تنها خدا، پادشاه حقیقی است. من همچنان با ظلم و ستم مبارزه می‌کنم. این رژیم هیچ مشروعیتی ندارد و حقوق مردم را پایمال می‌کند» (npr, 2016). به همین سان، شیخ نمر به مبارزه و قیام تنها در عربستان معتقد نیست و از ملت‌های مسلمان می‌خواهد که در مقابل ستمگران ایستادگی کنند. برای مثال، او از ضرورت قیام و مبارزه در کشورهای عربی صحبت می‌کند: در هر جا، خواه بحرین، یمن، مصر و هر مکان دیگری مردم از حاکم ظالم متنفر هستند و هر کسی که به دفاع از ظالم برخیزد، در ظلم او شریک است و هر کس با ستم مبارزه کند، پاداشش را از پروردگار دریافت می‌کند. پادشاه عربستان و خانواده‌اش ستمگر هستند، ما آنها را به عنوان حاکمان قبول نداریم و باید آنان را حذف کنیم (Graham, 2016).

شیخ نمر آزادی غرّه و جنوب لبنان از اشغال صهیونیست‌ها را الگویی موفق از نشانه قیام و مبارزه می‌داند و می‌گوید: فلسطینی‌ها از حزب‌الله لبنان یاد می‌گیرند که چگونه بر ضد دشمن اسرائیلی پیروز شوند. در حقیقت اسرائیل در طول تاریخ خود از یک کشور عربی هم شکست نخورده است، اما در جنوب لبنان از حزب‌الله و در فلسطین از حماس و جهاد اسلامی شکست خورد. بنابراین، غرب می‌خواهد سلاح حزب‌الله را در لبنان حذف کرده و حماس و جهاد اسلامی را خلع سلاح کند تا اسرائیلی‌ها در امنیت و فساد زندگی کنند (شیخ نمر، ۱۴۲۶/۱۱/۲۸ق). شیخ نمر تنها راه بازگشت عزّت و کرامت به سرزمین‌های عربی و اسلامی را در مقاومت و مبارزه جستجو می‌کند، زیرا تسلیم در مقابل رژیم صهیونیستی، هیچ منفعتی برای آنها ندارد. دلیل مخالفت آمریکا با جنبش مقاومت، تأمین منافع رژیم صهیونیستی است و این رژیم با حمایت آمریکا به موقعیت کنونی رسیده است. شیخ نمر، معتقد است که مقاومت و مبارزه در لبنان باعث شده تا هیچ نیروی صهیونیستی و آمریکایی در این کشور نباشد و تنها با مقاومت است که می‌توان از عزّت و کرامت مسلمانان دفاع کرد (شیخ نمر، ۲۰۱۵م/الف).

#### ۴. نتیجه‌گیری

نشانه‌شناسی اندیشه‌های شیخ نمر به عنوان روحانی پیشرو در اعتراضات ضد نظام حاکم در عربستان، بیانگر آن است که او با درک عمیق از آموزه‌های مکتب تشیع و تلمذ در حوزه‌های علمیه و تاثیرپذیری از علمای تشیع و شاعران انقلاب اسلامی، استعاره‌هایی برای مبارزه با حکومت عربستان مطرح کرد که

تجلی‌بخش‌رهایی و آزادگی بود. عدالت، استبدادستیزی، آزادی‌خواهی، مرجعیت سیاسی و مذهبی، حاکمیت قانون و قیام و مبارزه، شش‌نشانه اصلی در گفتمان سیاسی شیخ نمر می‌باشد. او با بیان این نشانه‌ها، رویکردش در سپهر سیاست را ترسیم کرد. چنان‌که معتقد بود عدالت با ظلم و ستم رابطه معکوسی دارد و اگر در جامعه‌ای بیداد و ستم گسترش یابد، از عدالت و برابری خبری نیست. شیخ نمر با تأسی از آیات قرآن کریم و آموزه‌هایی که فراگرفته، برقراری عدالت در همه شئون آن را لازم می‌داند، زیرا عدالت سرچشمه جامعه‌ای آزاد و راه رسیدن به تعالی و تقوا است. به همین سان، ولایت علما و فقها را برای هدایت بشر ضروری دانسته و توجه خاصی به این مقوله داشت. شیخ نمر، انبیاء و امامان را دارای حق ولایت بر مردم می‌دانست و با صدور اجازه تشکیل شورای علمای شیعه، برای پیشبرد جامعه شیعیان بر اهمیت مرجعیت سیاسی و مذهبی تأکید کرد.

استبدادستیزی و قیام و مبارزه از دیگر نشانه‌های سیاسی در گفتمان شیخ نمر بود. او در شناخت این نشانه‌ها، امام حسین(ع) را به عنوان الگو معرفی کرده و بیشتر حکومت‌های عرب را نظام‌های مستبدی می‌داند که با زور بر مردم حکمرانی می‌کنند و انواع بی‌عدالتی‌ها و ظلم و ستم را بر آنان روا می‌دارند. از دید شیخ نمر، حکومت عربستان سعودی نظامی طاغوتی و طغیان‌گر است و برای رهایی از این نظام استبدادی باید دست به قیام و مبارزه زد. به علاوه، شیخ نمر باقر النمر، به آزادی و آزادی‌خواهی توجه خاصی نشان داده و آزادی و کرامت انسانی را هدیه‌ای الهی می‌داند که هیچ حاکم یا قدرتی نباید آن را محدود یا سرکوب کند. این روحانی شیعه، انگیزه قیام مردم عربستان را رهایی از عبودیت حکومت طاغوتی آل سعود می‌داند که آزادی مردمان این سرزمین را در بند کرده و بسیاری از رسانه‌ها و مفتیان هم با این رویکرد دولت همگام شده و به سلطه غیرخدا گردن نهاده‌اند. بنابراین، تشکیل حکومتی مبتنی بر قانون و احترام به حقوق مردم، لازمه تحقق آزادی در عربستان است، زیرا، عمده‌ترین مشکل عربستان نبود حکومت انتخابی و وجود نظامی طایفه‌ای است که هیچ‌گاه خود را در معرض رأی مردم نمی‌گذارد، مشروعیت قانونی ندارد و حقوق اولیه انسان‌ها را نادیده می‌گیرد.

## منابع

۱. اشرفی، اکبر؛ داودی، رضا (۱۳۹۰). قانون‌پذیری و امنیت ملی در اندیشه سیاسی امام خمینی. پژوهشنامه روابط بین‌الملل، شماره ۱۵: ص ۳۳-۹.
۲. تاجیک، محمدرضا (۱۳۸۹). نشانه‌شناسی؛ نظریه و روش. پژوهشنامه علوم سیاسی، شماره ۱۱: ص ۴۰-۷.
۳. زندگینامه شهید باقر النمر. ایسنا، ۱۳۹۴. قابل دسترس در: <http://www.isna.ir/news/94101206237>
۴. سجادی، ابراهیم (۱۳۸۳). استبداد و خودکامگی در تحلیل قرآن. پژوهش‌های قرآنی، شماره ۳۸-۳۷: ص ۹۶-۱۴۵.
۵. سیدامامی، کاووس (۱۳۹۰). پژوهش در علوم سیاسی: رویکردهای اثبات‌گرا، تفسیری و انتقادی. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق(ع)، چاپ سوم.
۶. فکوهی، ناصر (۱۳۸۳). انسان‌شناسی شهری. تهران: نشر نی.
۷. قائمی‌نیا، علیرضا (۱۳۸۵). نشانه‌شناسی و فلسفه زبان. ذهن، شماره ۱۳: ص ۲۴-۳.
۸. کولب، ویلیام؛ گولد، جولیس (۱۳۹۳). فرهنگ علوم اجتماعی. ترجمه باقر پرهام. تهران: مازیار.
۹. معین، محمد (۱۳۶۲). فرهنگ فارسی معین. تهران: امیرکبیر، ج ۲.
۱۰. نمر، باقر النمر (۱۴۲۵ق). بیان: بمناسبه میلاد الإمام المهدی (علیه‌السلام) العدالة قيمة مثلی. قابل دسترس در: <https://www.skner.com/web/article/view/222>
۱۱. نمر، باقر النمر (۲۰۰۷). عریضة العزة و الكرامة. قابل دسترس در: <https://www.skner.com/web/article/view/964>
۱۲. نمر، باقر النمر (۲۰۰۸). قبور أئمة البقیع جوهر العلم و عمق التوحید. قابل دسترس در: <http://www.skner.com/web/article/view/288>
۱۳. نمر، باقر النمر (۲۰۱۳م/الف). أیها الأحرار لكم حقوق مشروعة أن الأوان لرفع سقف مطالبکم بها. قابل دسترس در: [www.skner.com/web/article/view/269](http://www.skner.com/web/article/view/269)
۱۴. نمر، باقر النمر (۲۰۱۳م/ب). الزلزال التونسي و المصري بهز عروش الطغاه فی العالم العربی. قابل دسترس در: <https://www.skner.com/web/article/view/251>
۱۵. نمر، باقر النمر (۲۰۱۴م/الف). كلمات و مواقف آیت‌الله النمر. قابل دسترس در: <https://www.skner.com/web/article/view/743>
۱۶. نمر، باقر النمر (۲۰۱۴م/د). الخطبة الحرة الفكرية و السياسية صمام. قابل دسترس در: <https://www.skner.com/web/article/view/432>
۱۷. نمر، باقر النمر (۲۰۱۴م/و). مطلبنا إسقاط كل ظلم و استبداد. قابل دسترس در: <http://www.skner.com/web/article/view/443>
۱۸. نمر، باقر النمر (۲۰۱۴م/ب). الحسين (علیه‌السلام) مدرسة الحرية. قابل دسترس در: <https://www.skner.com/web/article/view/197>
۱۹. نمر، باقر النمر (۲۰۱۴م/ج). الخطبة تشييد الأضرحة بین الدين و السياسة. قابل دسترس در: <https://www.skner.com/web/article/view/299>

۲۰. نمر، باقر النمر (۲۰۱۴م/ی). **تحديات أمام الاعتقال والتعذيب والإعدام لأية الله النمر**. قابل دسترس در:  
<https://www.skner.com/web/article/view/744>
۲۱. نمر، باقر النمر (۲۰۱۵م/الف). **الخطبه لاشريعة للسجن السياسي**. قابل دسترس در:  
<https://www.skner.com/web/article/view/826>
۲۲. نمر، باقر النمر (۲۰۱۶م/الف). **الخطبه ذكرى احتلال البحرين**. قابل دسترس در:  
<https://www.skner.com/web/article/view/968>
۲۳. نمر، باقر النمر (۱۴۲۶/۱۱/۲۸ق). **الخطبه قراء في أحداث العام المنصرم**. قابل دسترس در:  
<https://www.skner.com/web/article/view/984>
24. Graham, D. (2016). **Sheikh Nimr al-Nimr and the Forgotten Shiites of Saudi Arabia**. Available at:  
<https://www.theatlantic.com/international/archive/2016/01/nimr-al-nimr-saudi-arabia-shiites/422670/>
25. **Sheikh Nimr al-Nimr and the Struggle for Social Justice** (2017). Available at:  
[https://www.adhrb.org/2017/01/sheikh-nimr-al-nimr-struggle-social-justice./](https://www.adhrb.org/2017/01/sheikh-nimr-al-nimr-struggle-social-justice/)
26. Teitelbaum, J. (2011). *The Shiites of Saudi Arabia. Current Trends in Islamist Ideology*, Vol.10, Available at:  
<http://www.currenttrends.org/research/detail/the-shiites-of-saudi-arabia>.
27. **Who Was The Shiite Sheikh Executed By Saudi Arabia?** (2016). Available at:  
<http://www.npr.org/sections/thetwo-way/2016/01/04/461912757/who-was-the-shiite-sheikh-executed-by-saudi-arabia>.

## استناد به این مقاله

DOI: 10.22034/sm.2020.125081.1535

آجیلی، هادی؛ قاندى، محمدرضا؛ قاسمى، جابر (۱۴۰۰). نشانه‌شناسی اندیشه سیاسی آیت‌الله نمر.

سیاست متعالیه، ۹(۳۲): ص ۱۶۹-۱۸۴.